

Aneta Dawidowicz

"Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół
idei Jana Stachniuka", Bogumił Grott,
Kraków 2003 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 13,
143-145

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Recenzje. Polemiki. Sprawozdania

Reviews. Polemics. Reports

Bogumił Grott, *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2003, s. 338

Kolejna publikacja profesora Bogumiła Grotta, wybitnego historyka i religioznawcy, pracownika Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, autora szeregu książek i kilkudziesięciu artykułów naukowych poświęconych m.in. związkom nacjonalizmu i religii, nie wymaga specjalnych rekomendacji. Zainteresowania badawcze Bogumiła Grotta koncentrują się wokół historii chrześcijaństwa nowożytnego, katolicyzmu społecznego, relacji pomiędzy religią, polityką, kulturą i życiem społecznym.

Wydana w 2003 roku przez krakowski Zakład Wydawniczy „Nomos” *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*, plasuje się w dziedzinie zwanej od niedawna politologią religii. Książka dotyczy ciekawego i zarazem wysoce kontrowersyjnego tematu. Celem pracy jest przybliżenie czytelnikom osoby i idei Jana Stachniuka oraz spuścizny myślowej stworzonej przez Stachniuka grupy Zadruga.

Problem badawczy podjęty przez Grotta ma charakter oryginalny i nowatorski. Postać Jana Stachniuka (1905-1963), prekursora kulturalizmu, charyzmatycznego przywódcy grupy Zadruga nie stanowiła dotąd odrębnego przedmiotu badań. Wydaje się, że mało kto wie o Stachniuku cokolwiek. Próżno szukać jego nazwiska w wydawnictwach encyklopedycznych i podręcznikach historii. Pomimo tego wydaje się, że Stachniuk miał swoje miejsce w szerokiej panoramie polskiej myśli społecznej i politycznej. Tym samym, wartość poznawcza pracy Bogumiła Grotta jest wręcz trudna do przecenienia.

W przystępny i równocześnie naukowy sposób Bogumił Grott odślonił czytelnikom złożoność i wieloaspektowość myśli Jana Stachniuka. Poglądy wyłożone przez Stachniuka i Zadrugę stanowiły odmianę „prawdy totalnej”, czyli systemu ideowego próbującego dawać odpowiedź na wszystkie podstawowe pytania dotyczące bytu człowieka. Dlatego też punktem wyjścia koncepcji Stachniuka było zagadnienie istoty człowieka. Ważne miejsce w systemie poglądów Stachniuka zajmowała problematyka narodu i nacjonalizmu. „Nacjonalizm jest naszym poglądem” pisano na łamach „Zadrugi” czasopisma wydawanego w latach 1937-1939. Stachniuk postulował też rewizjonistyczne podejście do tradycyjnych wartości kultury polskiej i światowej, żywiąc nadzieje, że

realizacja jego idei zdoła przemienić rzeczywistość. Chociaż nie był człowiekiem areligijnym, krytykował wpływ wielkich religii na rozwój cywilizacji. Był zaciekle przeciwnikiem Kościoła katolickiego. Oskarżał katolicyzm m. in. o dewaluację potencjalnych ambicji i możliwości gospodarczych Polaków. W jego ocenie, katolicyzm wzmagal typową dla polskiego społeczeństwa postawę stagnacji, bierności i apatii.

Powyższe stwierdzenia żadną miarą nie oddają bogactwa problematyki zaprezentowanej w książce. Myśl Stachniuka cechował bowiem niezwykle szeroki zakres tematyczny różnych idei. Badania nad tą problematyką mają charakter interdyscyplinarne. Poglądy Stachniuka dotyczące wpływu religii na rozwój cywilizacji, a w szczególności na życie gospodarcze mogą stanowić przedmiot zainteresowania socjologii religii. Neopogański charakter grupy czyni ją przedmiotem zainteresowania religioznawców. Stachniuk odnosił się też do różnych nurtów ideowych i zjawisk politycznych, co sprawia, że jego koncepcje mogą być interesujące dla politologów i historyków myśli politycznej, a szczególnie dla badaczy dziejów i doktryny obozu narodowego.

Zadrużanie nawiązywały do niektórych składników ideologii wczesnoeuropejskiej, a zwłaszcza do pewnych elementów myśli politycznej jednego z „ojców nacjonalizmu polskiego” - Zygmunta Balickiego, np. do koncepcji dualizmu etycznego i egoizmu narodowego. Trzeba jednak dodać, że w ogólnym zarysie doktryna Zadruży różniła się znacząco od ideologii wczesnoeuropejskiej.

Ważną refleksją nasuwającą się po przeczytaniu tej książki jest myśl, że Jan Stachniuk to postać niezwykle trudna do prostego zaszkladkowania. Był on swoistym fenomenem, wizjonerem ogarniętym utopijnym wyobrażeniem, twórcą kontrowersyjnym, a nawet bulwersującym. To samo można powiedzieć o stworzonej przez niego Zadrudzie, zjawisku podobnie jak i jej twórca skomplikowanym i trudnym do jednoznacznego określenia. W porównaniu z innymi formami politycznymi, Zadruża stanowiła twór interesujący pod względem organizacyjno-formalnym. Środowisko skupione wokół Jana Stachniuka stanowiło bowiem jakby stadium embrionalne, przedpartyjne, dlatego można ją nazwać np. protopartią. Była to organizacja nieliczna, skupiająca około 400 zwolenników. Jej członkowie przybierali prasłowiańskie imiona: Przemko, Ludmił, Racibor, Warcisław, sam Stachniuk był Stoigniewem. Uroczyscie obchodzono święta dawnych Słowian. Listy datowano starsłowiańskimi nazwami miesięcy i odrębną numeracją lat.¹

Poruszana przez Grotta problematyka jest tym bardziej ciekawa, że wiąże się z nią wiele niejednoznaczności. Zadruża, określana mianem formacji neopogańskiej, może zostać zakwalifikowana równolegle do kilku jeszcze innych kategorii. Stanowiła też pewną odmianę nacjonalizmu, reprezentując zarazem „formułę pracy i rozwoju”. Może być też traktowana jako rodzaj utopii, a także odmiana „narodowego bolszewizmu”. W każdym jednak wypadku Zadrużę absorbowwały kwestie życia politycznego i sprawy religii. Używany w odniesieniu do Zadruży termin neopoganizm jest także dość niejednoznaczny. Może odnosić się do rozmaitych grup i idei, które niekiedy nawet same go odrzucają jako pochodzący od chrześcijan i mający deprecjonować antagonistów ich światopoglądu.

Nie ulega wątpliwości, że rozległa i wyczerpująca baza źródłowa umożliwiła Autorowi pełne zrealizowanie zamierzeń badawczych. Materiał źródłowy niniejszej książki stanowiło w pierwszym rzędzie piśmiennictwo Stachniuka, publikacje innych członków Zadruży,

¹ K. Kozłowski, *Przekomi*, Warszawa 2000, s. 205.

a także relacje różnych osób, archiwalia, prasa, druki zwarte i artykuły naukowe. Jak wspomniał sam Autor, przygotowanie książki zajęło mu wiele lat pracy. Zamiar opracowania myśli Stachniuka Bogumił Grott powziął już w końcu lat siedemdziesiątych. W tym celu nawiązał kontakty z żyjącymi jeszcze wówczas współpracownikami i sympatykami Stachniuka. Recenzowana monografia jest więc rezultatem rzetelnych przemysleń, studiów, lektur i dyskusji. Stanowi wzór naukowej, głębokiej analizy tematu trudnego i kontrowersyjnego.

Przejrzysta struktura pracy jest jej kolejną zaletą. Publikacja ma układ problemowo--chronologiczny, co równocześnie umożliwiło ukazanie ewolucji poglądów Jana Stachniuka. Prezentowana monografia składa się z 10 rozdziałów, wstępu i zakończenia zgrupowanych -jak się wydaje -w trzy odrębne części. Wbrew tytułowi pracy Bogumił Grott nie ograniczył się bowiem wyłącznie do przedstawienia poglądów Stachniuka. Wykład idei tworzących całość ideologii Zadrugnej został poprzedzony rozdziałem historycznym, w którym Autor przedstawił najważniejsze wydarzenia z życia twórcy Zadrugi i jego współpracowników. Dzięki temu poglądy Stachniuka zostały osadzone w konkretnym kontekście historycznym. Pierwsza część pracy dotyczy zatem działalności Stachniuka i grupy Zadrugi. Część druga to rekonstrukcja idei Stachniuka. W trzeciej, Autor przedstawił Zadrugę na tle innych formacji ideowo-politycznych.

Celowym zamierzeniem Autora było zamieszczenie w książce znaczącej liczby cytatów. Takie rozwiązanie umożliwiło czytelnikowi lepsze zrozumienie omawianych koncepcji, jest też swoistą formą legitymacji zaprezentowanych przez Autora interpretacji poglądów Stachniuka.

Publikację należy ocenić jako niezwykle interesującą, inspirującą i aktualną. Omawianą książkę warto polecić wielu kręgom odbiorców. Szczególnie że klarowny język oraz wyrazista struktura wewnętrzna ułatwiają jej odbiór. Praca może zainteresować historyków, religioznawców, politologów, polityków, a także młodzież studencką. Tym bardziej że po 1989 roku poglądami Stachniuka zainteresowały się pewne środowiska młodzieżowe. Jego twórczość stała się w ostatnich latach tematem wielu prac magisterskich. Inspiruje też nadal niektóre kręgi zainteresowane polityką i ideologią. W kilku miastach polskich m.in. we Wrocławiu, Katowicach, Łodzi, pojawiły się niewielkie grupy młodzieży deklarującej się jako wyznawcy i kontynuatorzy nacjonalistycznego i pogańskiego programu Zadrugi.

Reasumując, nie ulega wątpliwości, że otrzymaliśmy dzieło wartościowe. Książka posiada duże walory poznawcze, przybliży bowiem mało dotąd znaną problematykę, porządkuje i objaśnia kwestie nieznanne szerszym rzeszom czytelników. Dodać należy ponadto, że czytelnika w pełni zadowala stylistyczno-redakcyjna strona rozprawy. Książka zwraca uwagę dbałością o stronę estetyczną: ciekawa szata graficzna, a zwłaszcza starannie zaprojektowana okładka, twarda oprawa, liczne fotografie wręcz zachęcają do sięgnięcia po tę publikację. Całość wieńczy bibliografia oraz indeks osób i organizacji.

Aneta Dawidowicz